

TRADICIJSKA ŽENSKA ODJEĆA U KOPRIVNIČKOM IVANCU PRVE POLOVICE 20. STOLJEĆA

U početku tek puko sredstvo zaštite tijela od djelovanja klimatskih nepogoda, tijekom tisućljeća odjeća je postala jednim od simbola čovjekova napretka i predmetom isticanja individualnosti i želje za razlikovanjem. Korištenje prirodnih materijala, biljnog i životinjskog podrijetla (krzno, koža, perje, lišće itd.) u integralnom, neprerađenom obliku, karakteristično za razdoblje početka formiranja civilizacije, njezinim razvojem sve se više napušta i ustupa mjesto složenim tehnikama dobivanja tkanine, oblikovanja pojedinih odjevnih predmeta te njihova ukrašavanja. Odjeća dobiva važnu društvenu ulogu služeći kao razlikovno sredstvo (dobi, spola, materijalnog statusa, društvenog položaja itd.). Sve važniju ulogu preuzimaju i estetski kriteriji, kao i potreba vladajućih slojeva da se i svojim izgledom što više izdignu iznad običnog puka, te s druge strane nastojanja tog puka da se načinom odijevanja približi gospodarima.

Na izgled odjeće hrvatskog seljaka unazad nekoliko stotina godina utjecale su različite povijesne okolnosti, kao što je primjerice formiranje Vojne krajine, u okviru koje su postojala stroga pravila o načinu odijevanja. S druge strane, svaki je feudalni gospodar određivao svojim kmetovima kakvo će ruho odjenuti. Osobit je utjecaj na seosko odijelo imala i građanska odjeća osamnaestog i devetnaestog stoljeća, čiji krojevi, boje i ukrasi ostaju vidljivi sve do polovice ovog stoljeća.

Odjeća Koprivničkog Ivanca zanimljiva je prije svega zbog svoje šarolikosti, ali i zbog činjenice da se očuvala sve do sredine stoljeća.

Neki njezini elementi vrlo jasno ukazuju na utjecaj susjedne Mađarske: "čižme", kaputić "menten", ukras za glavu mladenke "parta", itd. (Gavazzi, 1991). S druge strane očuvalo se i nekoliko tipično slavenskih elemenata, počevši od osnovnog odjevnog predmeta "rubače" ili "robače" u čijem se nazivu zadržao dio značenja iz praslavenskog razdoblja, kada su se riječi "rub" i njezine izvedenice odnosile na tekstilne predmete općenito (Gušić, 1995).

Bitno je osvrnuti se i na ornamentiku vezanih dijelova odjeće, po bojama i motivima jedinstvenu na koprivničkom području. Osim izvanredno izraženog osjećaja za estetiku, evidentan je utjecaj načina života usko povezanog s prirodom, koja postaje neizmjernim izvorom inspiracije i osnovnim kriterijem izražavanja. Na kraju valja naglasiti i osobit značaj društvenog okruženja u kojem su živjeli oni koji tu i takovu odjeću stvaraju i nose. Često stroga pravila zajednice, norme i običaji nameću i vrstu odjeće.

Glavna karakteristika ženskog ruha Koprivničkog Ivanca prve polovice stoljeća jest slojevitost. "Pleček" - bluza i "robača"/"kikla" - suknja, glavni su odjevni predmeti, tkani u domaćim radionicama od konopljinje, lanene ili u novije vrijeme, pamučne niti. Za svečane prigode "robače" su šivane od "gunjastog" - duplo tkanog platna s uzorkom "na cvetice" ili "na kockice" od tri, četiri ili čak ponekad i šest pola. U gornjem su

dijelu bogato nabirane - "gubane" i pričvršćene pojasom "bešvicom" izvezenom crnim geometrijskim motivom. Nosile su se u nekoliko slojeva kako bi žena izgledala što širom, dakle sposobnijom za ispunjavanje svoje uloge u zemljoradničkoj obitelji: obavljanje teških poslova te osiguravanjem potomstva. Preko gornje "robače" nosila se pregača - "f(e)rtun". Sašivena je od crne pamučne tkanine tvorničke izrade, tzv. "glota", u struku bogato nabrana, a uz rub ukrašena prošivom koncem crvene i bijele boje te posebnim ukrasnim strojnim vezom - "točkanjem".

Vez se izrađivao na sljedeći način: tkanina se morala napeti na obruč za vez te ručno pomicati tako da se bez ikakvog nacрта dobije uzorak u obliku "cik-cak" linije, spirale ili točkica. Ovom tehnikom veza vladale su samo rijetke žene koje su je obavljale za čitavo selo.

Iznad "f(e)rtuna" vezao se uzak pojas koji je na bijeloj podlozi crvenim pamukom imao utkane biljne ili geometrijske motive. "Pleček" se kroji po uzoru na gradsku modu početka stoljeća, o čemu svjedoči umetak na gornjem dijelu prednjice i leđa, bogato urešen sitnim porubima te ukrasnim trakama tvorničke izrade, tzv. "šujtešima" i "reginama". Švelje su ih nabavljale od putujućih trgovaca koji su obilazili selo i robu nosili u ruksacima ili drvenim sanducima, ili pak u susjednoj Mađarskoj. S prednje strane pleček ima dvanaestak centimetara dug prorez koji se zatvara "plešnim gumbima". Rukavi su uski, s oblikovanim zaobljenim ramenim dijelom te trokutastim umetkom ispod pazuha. Bogato su izvezeni opšivavanjem i bodom lančića, a razlikuju se po boji i motivima. Najčešća i "najpreštimanija" je "višnova" boja, ali su se koristile i crvena, te kombinacija crne i crvene. Osnovnim bojama dodavani su sitni uzorci bijele, plave, zelene, narančaste i ljubičaste. Prema motivima rukavi dobivaju naziv: "na velike ruže" ili "na male ruže". Osim ova dva koriste se i drugi motivi: "vurice", "tulipani", "srčeka", "racine steze", "hrastov list" i "žito". Preko "plečka" žene su ogrtale marame - "robce", odjevni predmet najpodložniji promjenama i modnom utjecaju. Najstariji način odjevanja, karakterističan za razdoblje potkraj prvog svjetskog rata je nošenje svilenog "robca" s utisnutim cvjetnim uzorkom uz rub i "resama" od tanke vune. Iznad njega se nosio prsluk "kožulec" i zimi "tušlinka" - bluza od baršuna. Dvadesetih godina nose se "robci" od crne "čoje" bogato izvezeni uz rub. Kao i kod rukava, radi se vez "na velike ruže" ili "na male ruže", nazvan još i "pramaletske ruže", kao i velik broj drugih motiva: "grozdici", "vitice", "cvetje s podolja", "hrastov list", "žito", "cvet ivančice" "cvet čička" "cvet đurđeka" "list deteline", "barjak" (trobojnica) itd. Koriste se različite boje (crvena, plava, narančasta, zelena, bijela i ljubičasta) i vrste niti (vuna, pamuk, svila). Sam rub marame učvršćuje se porubom ukrašenim ručno vezenim ili točkanim sitnim motivom na koji se "navodio" niz vunelih niti u obliku omče - "frandje". One su se svakog proljeća morale mijenjati ili ponovno "navoditi" kako se ne bi slegnule. Govorilo se da na ženi koja želi izgledati lijepo "sve mora rasti", ona ne smije biti "puklava".

Nakon marame od "čoje" u modu dolaze marame vezene šarenim - "šatiranim" svilenim koncem, tehnikom "fodrokanja". Motivi se potpuno mijenjaju. Koristi se samo motiv "šipkove ruže" s vidljivim utjecajem gradske mode i upotrebom boja rijetkih u prirodi (intenzivno plava, ružičasta). Rub više nije ukrašen vezom, već "šujtešima", ali i dalje ostaje širok niz crnih "frandi". Posljednja faza nošenja marama, obilježena je tzv. "kašmir" ili "tibetnim robcem", sašivenim od tvorničke tkanine vrlo intenzivnih boja ("vinska", "višnova", "ciglasta") s tiskanim cvjetnim uzorkom.

Jedini ručno izrađeni dio ostaju "frandje" od vune odgovarajuće boje.

Posebna vrsta marame, pod nazivom "peča", nosila se ispod "robca". Izrađena od bijelog tila s izvezenim rubom ili uz rub prišivenom čipkom, nosila se na sljedeći način: širi dio koji ide uz vrat, "zarolao" se i položio tako da gotovo potpuno prekrije "pleček", a čipka uz rub morala se vidjeti ispod "frandi".

Zimi, a ponekad u svečanim prigodama i u toplijem razdoblju, žene su na "robce" odjevale prsluk - "kožulec". Krojen od crnog baršuna, uz rub je bio ukrašen crnim janječim krznom "jajnicom" te "šujtešima" i "reginama", a u sredini "ružicama" ili "kućicama" izrađenim od uske crvene trake. S prednje su strane prišiveni gumbi od crveno obojena drva te vrlo često ukrasne kopče - inicijali, ili uspomene s hodočašća.

Početak stoljeća zimi su se iznad "kožulca" nosile i "tušlinke". Sašivene od crnog baršuna, po uzoru na gradsku odjeću blago strukirane i izrazito uskih rukava, jedino svojim crvenim gumbima ("da bi bila

gizdavejša") i isto takvim džepnim umecima odaju pripadnost živopisnom seoskom ruhu.

Najvažniji dio ženske odjeće, svakako je oglavlje. Ono se mijenja promjenom statusa ili pak označava određene trenutke u životu, kao što je primjerice žalost. Tako se razlikuje oglavlje djevojke od onoga udane žene, kao i ono mladih i starijih osoba.

Osnovno obilježje jest glatko začesljana frizura s razdjeljkom po sredini te čupercima "zafrčkima" napuštenim ispred svakog uha. Djevojke nose straga kosu spletenu u pletenicu, a udane žene pramen po pramen kose omataju oko okruglo oblikovane žice - "kofrtalja". Na tako počesljanu kosu stavljaju donju kapicu - "krpicu", "podšpice" - usko krojenu traku platna uz rub urešenu "šujtešima" i "reginama" te "poculicu".

"Poculica" se sastoji od dva dijela. Čipka - "špice" izrađena je tehnikom "na kukicu" od bijelog pamučnog konca. Biljni ili geometrijski motivi poredani su u niz i čine okvir bogato izvezenoj kapici. Najčešći vezeni motivi su "cvet ivančice", "vurice", "tulipani", "srčeka", "hrastov list". Vez se radio bez nacрта, a počinjalo se od središta tkanine prema rubovima, tako da je svaki rad bio potpuno jedinstvenim. Praznine na tkanini popunjavane su tzv. "klinima", a često su uz rub pojedinih motiva prišivane ukrasne "šljokice". Najčešće se koristio pamučni konac na podlozi od crnoga "glota", ali u razdoblju oskudice i nedostatka materijala vezlo se i vunom ili kombinacijom različitih niti uz reduciranje veza. Omiljene boje za "poculice" su "višnova", crvena, ali i plava, bijela, zelena, narančasta, blijedo-zelena, ljubičasta.

Prigodom svadbene svečanosti udane žene koje su obavljale ulogu "podsnehalja" za odlazak u crkvu preko poculice su vezale maramu "peču". Izrađena od bijelog tila, uz rub je bila izvezena biljnim ornamentima, a posebno za tu prigodu žene su je nabavljale u gradu. Po povratku s vjenčanja "podsnehalje" su peču skidale.

Starije žene u svečanim su prigodama iznad poculice nosile crnu maramu od "glota" koja se vezala čvorom ispod brade. Jedini ukras na njoj bio je rubni vez "točkanjem" u crvenoj i blijedo žutoj boji.

Vjenčanje, svakako najsvečaniji i najvažniji događaj u životu žena, upravo stoga što je značio promjenu njezina statusa i uloge u zajednici, morao je biti obilježen posebnom odjećom. Osim uobičajenih predmeta svečanog djevojačkog ruha, mladenka je odijevala posebnu suknu sašivenu od bijelog "šamulina" - čipkaste tkanine tvorničke izrade, te pregaču od istog materijala. Oba predmeta krojena su na isti način kao svečana odjela za mladu ženu.

Svakako najuočljiviji dio opreme mladenke je oglavlje. Sastojalo se od dva dijela - "vinca/venčeca" izrađenog u obliku krune, te "kitice". Tehnike izrade oglavlja različite su, no bitno je da najzastupljenija bude crvena boja. Koristio se krep papir (za izradu cvjetića - "kotačeca"), konac umočen u loj, zrcala, drhtalice, nakit za božično drvce itd. Na potiljku mladenka nosi kosu ispletenu u pletenicu i ukrašenu dugim šarenim "pantlinom". Svrha ovog oglavlja očigledno je bila privlačenje pogleda, ali i zaštita osobe koja ga nosi od uroka i zla. Upravo je crvena boja poznata kao staro apotropejsko sredstvo.

Na kraju valja reći nekoliko riječi i o obući. Kako se radi o razdoblju obilježenom neimaštinom, obuća koja se morala kupovati bila je veliki luksuz. Nosila se samo zimi ili u svečanim prilikama. Na samom početku stoljeća muškarci i žene nosili su jednake crne čizme - "čižme kordovanske" s tvrdim sarama i koso prerezanim potplatima "na škrip". Tek tridesetih godina u modu ulaze čizme koje su uz rub ukrašene ornamentima preuzetim s veza i izrađene u dvije boje, crnoj za muškarce, a crvenoj za žene.

Najveći dio godine žene su ipak provodile bosima. Pri tome valja imati na umu da se radilo o obavljanju teških poslova u prljavštini i blatu. Usprkos tome ili možda baš zbog toga morale su se pridržavati pravila održavanja čistoće i reda. Ženska ljepota opjevana u pjesmama, opisana je izrazima "bijelo" i "čisto" i to ne samo u prenesenom značenju. Jedan od tih stihova u Koprivničkom Ivancu održao se do danas:

"Bele noge, glatka glava
tu djevojku zamuč spravlja!"

Osim izrade i ukrašavanja odjeće, zadatak žena bio je njezino održavanje. Ono je uključivalo pranje rubenine od iskuhavanja u posudama (tzv. "bednje" i "čebrice") s lužinom od pepela, do ispiranja "na grabi" (često kroz otvor u ledu) pomoću "pralke" - daščice kojom se platno udaralo da se izbije prljavština i lužina,

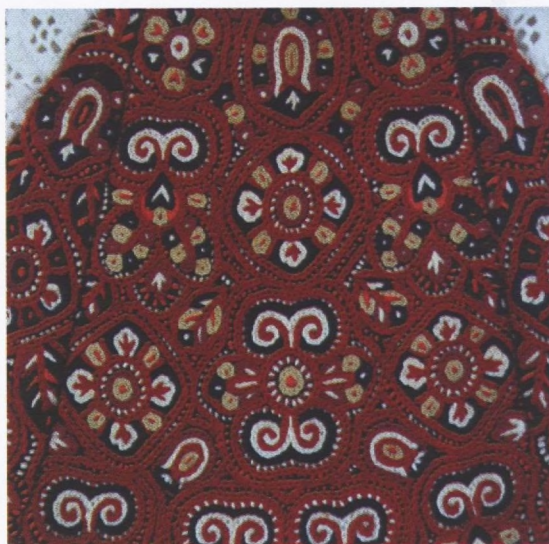

Sl. 1 - Vez s rukava
(motivi: "vurice",
"tulipani", "hrastov
list", "racine steze",
"frkice")

Sl. 2 - Marama, vez na crnoj "čoji"
(motivi: "pramaletske ruže", "tulipani")

Sl. 3 – Detalj s
marame (motiv:
"pramaletske ruže")

Sl. 4 – Pocuica (motivi: "vurice", "tulipani", "srčeka",
"list deteline", "hrastov list")

te "korita" o koje se u istu svrhu udaralo većim predmetima. Osim toga, "korito" je služilo i za prenošenje rublja, najčešće na glavi.

Nakon pranja slijedilo je glačanje - "rolanje". Ono se obavljalo pomoću "korita" i "mlinčenjaka", drvenog valjka na koji se rublje namotalo. U "koritu" kojim se valjak pritiskao, kao dodatni teret najčešće su sjedila djeca, ali koristili su se i teški predmeti (cigla, kamenje i sl.).

Čuvanje odjeće isto je tako bilo važno za njezino održavanje. U ormare i škrinje - "lajce", odjeća se pohranjivala prema točno određenom redu. Predmeti od osjetljivih materijala (vune i svile) stavljeni su na vrh, a kao zaštita od moljaca korišten je duhanov list i redovito provjetranje.

U proljeće, kao i u razdoblju između Velike i Male Gospe (15.8.-8.9.) kada je zrak suh i pun mirisa prirode, odjeća se vadila iz ormara i po čitav dan provjetravala na suncu.

ZAKLJUČAK

Nakon detaljnog proučavanja svakog pojedinog predmeta tradicijskog ruha Koprivničkog Ivanca, nameće se pitanje zbog čega uopće pisati o nečemu što je davno izašlo iz svakodnevne uporabe i postalo gotovo zaboravljenim, potisnutim na rub sjećanja samo najstarijih stanovnika. U vremenima kada govorimo o ponovnom pronalaženju nacionalnog identiteta, kada toliko ističemo važnost vlastitih korijena i povijesti, seoskoj tradiciji i elementima svakodnevnog života moramo osigurati dostojnu prezentaciju. Oblici, boje i ornamentika veza mogu nam dočarati jedan davno minuli način života u kojemu je čovjek inspiraciju pronalazio u vlastitom prirodnom okruženju. Međutim, dubljom analizom kultura koje su početkom ovog tisućljeća nazočne na koprivničkom području i usporedbom načina odjevanja i ukrašavanja žena u tom razdoblju s ukrasima i ornamentima seoskog ruha početka ovog stoljeća, možemo otkriti mnogo zajedničkih elemenata. Trebao bi to biti ozbiljnim poticajem za daljnja interdisciplinarna istraživanja.

POPIS LITERATURE:

1. GAVAZZI, Milovan, BAŠTINA HRVATSKOGA SELA, Otvoreno sveučilište Zagreb, Biblioteka "Običaji", 1991.
2. GUŠIĆ, Marijana, TUMAČ IZLOŽENE GRAĐE, Etnografski muzej Zagreb, 1955.
3. DORFLES, Gillo, MODA Golden Marketing, Zagreb 1997.
4. CHEVALIER - GHEERBRANT, RJEČNIK SIMBOLA, Mladost, Zagreb, 1994., 446-448
5. DEMO, Željko, BJELOBRDSKI PRIVJESCI U JUGOSLAVIJI, PODRAVSKI ZBORNIK 1983, Koprivnica 1983, 271 - 301